

ლუკა დვალისვილი

**აკაკი წერეთელი და აჭარის
უმოწრთების პრობლემა**

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში საქართველოს, როგორც კოლონიურ ქვეყანას, მრავალი პრობლემა დაუგროვდა. დილემური საკითხები ზშირად ისეთ ქვეყნებშიც იჩენს თავს, რომლებიც დამოუკიდებელი არიან, მაგრამ საქართველოსნაირი ქვეყნებისათვის, ისტორიული ავბედობისა და მინავლებული საზოგადოებრივი ცნობიერებისა და ბედოვლათობის გამო შეიძლება კატასტროფული აღმოჩენილიყო. პირველი და უმთავრესი პრობლემა გახლდათ ენის საკითხი. სასაუბრო და სალიტერატურო ენის ერთმანეთთან დაშორებამ ისედაც უსასოო მდგომარეობაში მყოფი საზოგადოება კიდევ უფრო გააუცხოვა და ერთმანეთისადმი ანტაგონისტური გახადა. ამ ფაქტის დამადასტურებელი მაგალითები იმდროინდელ ქართულ მწერლობაში ბევრია. დანიელ ჭონჭაძის „სურამის ციხეში“, ილია ჭავჭავაძის „აკაკო ყაჩაღის ცხოვრებაში“ წარმოჩენილი ეპიზოდები ნათლად დადადებენ ისედაც მცირერიცხოვანი ქართული საზოგადოების სიღრმეში გაჩენილ ავბედით ბზარზე, რომელიც კატასტროფული პროგრესიით უძირვდება და უფსკრულის სახეს იღებდა. „თერგდალეულთა“ ლიდერების, ილიასა და აკაკის უამრავ უმნიშვნელოვანეს დამსახურებათა შორის ქართველი ერის წინაშე, ვფიქრობთ, უმთავრესია საყოველთაო ეროვნული სამწერლო-სალიტერატურო ენის რეფორმირება. ექვთიმე მთავრის მნიშვნელოვანი თუ უმნიშვნელო საქმე. ერის სიკვდილამდე კვდება ენა. ამ დროს მნიშვნელობა არ აქვს, მრავალრიცხოვანია თუ რაოდენობრივად მცირე ამ ერის წარმომადგენლები. თუ ერის უმთავრესი საურთიერთო საშუალება მშობლიური ენა არაა, ან კიდევ საზოგადოება ავბედულად, უხეშად ეპყრობა მას, იგი თანდათანობით დაჭკნობას, დახავსებასა და ზეზეულ სიკვდილს იწყებს. ამიტომ ილიასა და აკაკის, ყოველი მომდევნო თაობის ქართველის უპირველესი საესავი უნდა იყოს მშობლიური ენისა და ტერიტორიების მოვლა-პატრონობა და შენარჩუნება.

როგორც ითქვა, ეროვნული ცნობიერების აღორძინება-განმტკიცების საფუძველია მშობლიური ენა, ხოლო განმტკიცებულ-გაფოლადებული ეროვნული ცნობიერება - ქვეყნის აღორძინებისა და აყვავების გარანტი. ენასთან ერთად ყოველი ქვეყნისთვის უდიდესი საესავია საკუთარი მიწა-წყლის შენარჩუნება და მოვლა. ამ მხრივ ქვეყნის ისტორიული ავბედობისა და ზოგიერთი მმართველის გადაგვარება-უწიათობის გამო, მცირე გამონაკლისის გარდა, საქართველოს თითქმის ყოველთვის უჭირდა. და რაოდენ სათაყვანოა ის პიროვნება, მით უფრო საზოგადო მოღვაწე, რომელსაც მრავალი ადამიანი მაგალითის ასაღებად მითვალყურებია და ისიც თავის ვალსა და მისიას ქვეყნისა და ხალხის წინაშე პირნათლად მოიხდის. სწორედ ასეთი მოღვაწე გახლდათ აკაკი წერეთელი.

მე-19 საუკუნის შუა ხანებიდან რუსეთში დაწყებულმა სოციალურმა მღელვარებამ, ბატონყმობის გადაგარდნისთვის აგორებულმა რევოლუციურმა ტალღამ გარკვეულწილად ხელი შეუწყო რუსეთის მიერ დაპყრობილ ხალხებში ეროვნულ-ნაციონალური სულისკვეთების გამოცოცხლება-აღორძინებას.

იმპერიის განაპირა მხარეების დამონებული მოსახლეობისთვის სოციალურ პრობლემებზე უფრო აქტუალური ყოველთვის ეროვნულ-პოლიტიკური საკითხი იყო. მე-19 საუკუნის 70-იანი წლებისთვის რუსეთის იმპერიის ფარგლებში მოქცეულ საქართველოს დაკარგული ჰქონდა ტერიტორიის მნიშვნელოვანი ნაწილი, მათ შორის აჭარა. მე-19 საუკუნის 70-იან წლებში გარესაქართველოში, კერძოდ კი აჭარაში, მეტ-ნაკლები სიმშვიდე იყო. იმდროინდელ მსოფლიოში მიმდინარე სოციალურ-პოლიტიკური პროცესების გამო ეს ვითომდა სიმშვიდე და რუტინა დაირღვა. კერძოდ, მე-19 საუკუნის 70-იანი წლებიდან ევროპული ქვეყნების კაბალაში მოქცეულ თურქეთში განსაკუთრებით გააქტიურდა ეროვნული ბურჟუაზია. თურქეთი იმ დროისთვის პირობითად თუ ჩაითვლებოდა დამოუკიდებელ ქვეყნად. ხალხის გამოსვლებით დამფრთხალი სულთნის ხელისუფლება ცდილობდა მასების მღელვარებისთვის სხვა მიმართულება მიეცა. ქვეყნის შიგნითა რევოლუციური ძალების აქტივობის გადაბალანსებისთვის, სხვა კალაპოტში გადაგდებისთვის 1872 წლიდან თურქეთის ხელისუფლებამ კიდევ უფრო შეზღუდა დამონებული ხალხების უფლებები. ყოველივე ეს ოფიციალურად გაფორმდა ე.წ. „მოთხად ფაშას კონსტიტუციით“. ზემოხსენებული კონსტიტუცია ოფიციალურად აფიქსირებდა თურქთა მიერ დაპყრობილ ხალხთა დისკრიმინაციას. ამ ვითომდა კონსტიტუციამ ქვეყანა გაყო „ნამდვილ და ნაფიც“ თურქებად. შეიძლება ითქვას, რომ სწორედ ამ პერიოდიდან თურქთა მიერ დაპყრობილი ქვეყნების გამაჰმადიანებულმა თუ თავის სარწმუნოებაზე დარჩენილ ხალხთა უდიდესმა ნაწილმა საბოლოოდ ირწმუნა, რომ სარწმუნოებითა და ყალბი ლოზუნგებით შეკოწიწებული ერთობა მხოლოდ ილუზია იყო.

1876 წლის კაბალურმა კონსტიტუციამ უდიდესი ბიძგი მისცა გარესაქართველოსა და იქ მცხოვრებ ქართველებში მიძინებული ეროვნული გრძობების აღორძინებას. ეროვნული ორიენტაცია და დედასაქართველოსკენ სწრაფვა განსაკუთრებით გაიზარდა ქართველთა იმ ნაწილში, რომლებსაც სამშობლოსთან კავშირი ჯერ კიდევ არ ჰქონდა გაწყვეტილი. თურქული ბურჟუაზიისა და სამხედრო ფეოდალური ნაწილის „ოსმანთა იმპერიის გამორჩეულობისა და უძლეველობის“ იდეის აგორებასა და პრაქტიკულ განხორციელებას დასავლეთიდან ბალკანეთის სლავების აჯანყებამ გაუჩინა ბზარი, ხოლო აღმოსავლეთიდან აჭარელთა გამოსვლებმა. გაზ. „დროება“ (1873 წ., №9) გულმხურვალედ ეხმაურებოდა 1872 წლის ქობულეთელთა აჯანყებას და მიანიშნებდა ამბოხებულთა სწორ ეროვნულ ორიენტაციასა და მამულიშვილობაზე: „თუ თქვენმა ბედმა ვერ გაჭრა და ვერ დავამარცხეთ ოსმალთა ჯარები, მაშინ გზა მოგვეციოთ გურიისადმი გადმოსასვლელადო.“ თურქეთის წინააღმდეგ დაწყებულ ეროვნულ მოძრაობას მხარი დაუჭირა რუსეთის იმპერიამ და ყოველნაირად შეეცადა ადრინდელი და იმდროინდელი შორსმიმავალი სამომავლო გეგმების რეალიზებას. მაგრამ კათოლიკურმა ევროპამ თავისი მატერიალური და სარწმუნოებრივი გეგმების გამო გარკვეულ წნეხსა და კალაპოტში მოაქცია რუსეთის იმპერიის ზრახვები და ამით უდიდესი ზიანი მიაყენა ბალკანელი სლავების ბრძოლას ეროვნული თვითმყოფადობისათვის. მაშინ, როცა ევროპამ რეგლამენტირებული გახადა ბალკანეთის სლავებისა და რუსეთის იმპერიის აქტივობა, ბუნებრივად სიმძიმის ცენტრმა აღმოსავლეთში, აჭარაში გადმოინაცვლა. უნდა ითქვას, რომ ყოველ დროში ხალხების ფსიქიკისა

და ხასიათის ფორმირებაში ხშირად არსებით, გადამწყვეტ როლს თამაშობდა და თამაშობს ეკონომიკა. მე-19 საუკუნეში თურქეთის მიერ მიტაცებულ საქართველოსთან შედარებით თვალშისაცემი იყო რუსეთის მიერ დაპყრობილი დედასაქართველოს კულტურულ-ეკონომიკური წინსვლა. აქედან გამომდინარე, გარექართველების ბუნებრივი ლტოლვა მშობლიური ძირებისაკენ განპირობებული და მოტივირებული იყო არა მარტო ეროვნული თვითშეგნებითა და მამულიშვილური ორიენტაციის ამალგებით, არამედ კულტურულ-მატერიალური პირობების გაუმჯობესების სურვილითაც.

საქართველოს გარეთ მცხოვრებ, თურქთა ბატონობის ქვეშ მყოფ ქართველთა გამაერთიანებელი გახდა საერთო-სახალხო კრება „ოლქა“, რომელიც შედარებით მშვიდობიანობის დროს ამ კუთხეში შინამმართველობასა და ეროვნულ შეუვალობას იცავდა. შეიძლება ითქვას, სწორედ ეს კრება იქცა აჯანყების ხელმძღვანელ ორგანოდ. „ოლქამ“ ძნელი საქმის გადასაწყვეტად დედასამშობლოდან მოიწვია გრიგოლ გურიელი, სასულთნოს კარის რენეგატი თავდგირიძე კი თავიდან მოიშორა. ამ პერიოდში განსაკუთრებით თავი გამოიჩინა შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილმა. იგი მიესალმა აჭარის მოსალოდნელ შეერთებას დედასამშობლოსთან: „ღმერთმა ქნას, მალე დაიწყებოდეს ომი. მე მზად ვარ ჩემი ქვეყანა ქართველ შვილებს შევუერთო. როგორც ადრე ყოფილა საქართველო, დღეის შემდეგ ისე გახდესო“ (შ. მეგრელიძე, 1963, გვ. 116). ხიმშიაშვილმა ქვეყნის ღალატი შვილსაც კი არ აპატია და საკუთარი ხელით განგმირა იგი.

აღნიშნულ პერიოდში აჭარის საკითხით განსაკუთრებით დაინტერესებული იყო ბევრი ქართველი საზოგადო მოღვაწე, მათ შორის: ი. ჭავჭავაძე, ივ. კერესელიძე, ისტორიკოსი დ.ბაქრაძე, გ. ყაზბეგი, გრ. გურიელი, გ. წერეთელი, მიხ. მეფისაშვილი, ი. ჭყონია, ნ. ნიკოლაძე, დიდი მგოსანი ა. წერეთელი და სხვ.

1873 წლის „კრებულში“ (№78) დაიბეჭდა ნიკო ნიკოლაძისა და გ. წერეთლის ვრცელი წერილები აჭარის შესახებ, რომელსაც რუსეთისა და ევროპის მოწინავე საზოგადოების ფართო გამოხმაურება მოჰყვა. ხოლო 1875 წლის „თბილისის ვესტნიკში“ დაიბეჭდა ნიკო ნიკოლაძის წერილი „ქარიშხლის წინ“. აჭარის შემოერთების წინა პერიოდში დაიწყო ე. წ. პროპაგანდისტული, „საგაზეთო ომი“. ამ პერიოდში განსაკუთრებით აქტიურობს ქართული საზოგადოების მოწინავე ნაწილი, მათ შორის გამოირჩევა აკაკი. იგი გარექართველებში დიდი ავტორიტეტითა და პოპულარობით სარგებლობდა. „გრიგოლ გურიელი აკაკისთან ერთად მოქმედებდა. სწორედ მისი დახმარებით მისცემია აკაკის საშუალება დაახლოებოდა აჭარელთა გავლენიან პირებს. ორიენტაცია ძირითადად მოსახლეობის დაბალი ფენების წარმომადგენლებზე იყო აღებული. მათ შორის განსაკუთრებულ როლს ასრულებდა თავდადებული პოეტი ხუსეინ ხაბაზი (ქამყარაძე). ვფიქრობთ, სწორედ ეს იყო შუამავალი აკაკისა და აჭარელთა შორის“ (ახალი ქართული ლიტერატურის საკითხები, 1972, გვ. 154).

აკაკი „თბილისის ვესტნიკში“ რეგულარულად აქვეყნებდა წერილებს: „უკეთესი დღეების მოლოდინში“ (1874, №16), „მოულოდნელი ყინვა“ (1874, №25), „კვაკენბერგის პასუხად“ (1874, №61). მე-19 საუკუნის 70-იანი წლებიდან, როგორც კი თურქეთის მიერ დაპყრობილ ხალხებში, კერძოდ კი აჭარაში

ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა გააქტიურდა, როგორც ირკვევა, აკაკი მოვლენების ეპიცენტრში იმყოფება და რეგულარულად გზავნიდა წერილებს ჯერ ქართულ, შემდეგ კი რუსულ პრესაში. „ისმაილ თამაზ ოღლის“ ფსევდონიმით დაიბეჭდა აკაკის წერილი „ბათუმი 17 სექტემბერს“ („დროება“, 1875, №109).

იმდროინდელი ქართული პრესა აქტიურად ეხმაურებოდა გარესაქართველოში მიმდინარე პროცესებს და სიამოვნებით ბეჭდავდა მსგავსი ხასიათის წერილებს, მით უფრო აკაკის დიდი მამულიშვილური ცეცხლითა და ცინცხალი ანალიტიკური სიბრძნით დაყურსულ სტატიებს. რუსული პრესა, მართალია, დიპლომატიური რევერანსებით აქეზებდა მსგავსი ხასიათის წერილების ავტორებს, მაგრამ, როგორც ჩანს, მთავრობის მითითებით თავს იკავებდა თვითონ დაებეჭდა ანალოგიურ პრობლემებზე შექმნილი კერძო პირის წერილები. რუსული ცენზურა აშკარად გზას უღობავდა თურქეთის მიერ მიტაცებული აჭარის ჭირ-ვარამის ფართოდ გაშუქებას უშუალოდ რუსეთ-თურქეთის ომის დაწყებამდე. „თბილისის ვესტნიკის“ რედაქტორი კოტე ბებუთოვი თუ მანამდე სიამოვნებით, გულთბილად იღებდა თვითონ აკაკის და მის გაგზავნილ სტატიებს, 1874 წლიდან უარს ამბობს აჭარის პრობლემის გამშუქებელი წერილების დაბეჭდვაზე, რაც მიზეზი გახდა პოეტსა და რედაქტორს შორის დიდი უსიამოვნებისა. მოგვიანებით აკაკი გულისტკივილით წერდა: „რუსული გაზეთები ცხადად აღიარებენ, რომ რუსეთი შეძენისთვის არ იბრძვის, იმას თავისი სიგრძე და სიგანეც ეყოფაო. მაგრამ ისა სურსო, რომ ქრისტიანები, როგორც სხვა ტომის ერი, თათრების მონობისგან გაანთავისუფლოს და მათგან ტანჯვას გადაარჩინოს საუკუნოდ... კეთილი და პატიოსანი. ღმერთმა გაუმარჯოს იმას, ვინც ხალხის კეთილდღეობისათვის იღვწოდეს“ („დროება“, 1877, №43).

აკაკის ირონიულ-პაროდიული ხაზგასმა – ღმერთმა გაუმარჯოს იმას, ვინც ხალხის კეთილდღეობისთვის იღვწოდეს, — ნათლად მიანიშნებს იმას, რომ დიდი პოეტი ბოლომდეა ჩამწვდარი მსოფლიო პოლიტიკურ თამაშებსა და წყალქვეშა დინებებს. მან მშვენივრად უწყის, თუ რა მიზნები ამოძრავებს რუსეთს. ქრისტიანების დახმარების სურვილის უკან ცუდად შეფუთული იმპერიალისტური ზრახვები მისთვის ადვილად საჩინო და ამოსაცნობია. მიუხედავად ამისა, მამულისმოყვარე, შორსმჭვრეტელი და წინდახედული პოეტი წინასწარ ხვდება, რომ რუსეთ-თურქეთის მოსალოდნელი ომით ყველაზე მეტად შესაძლებელია საქართველომ ისარგებლოს, ამიტომაც იგი პირადი მაგალითის ჩვენებით ცდილობს ყოველი პატრიოტი ქართველი ჩააბას გარექართველთა მშვიდობიანად გადმობირების საქმეში, რათა ეს სახიფათო პროცესი რაც შეიძლება უმტკივნეულოდ განვითარდეს. ომის დაწყების წინა პერიოდში აჭარაში განსაკუთრებით გააქტიურდა სულთნის ხელისუფლება. მათ ზოგიერთი რენეგატი ქართველის დახმარებით ადამიანთა გარკვეული გაორჭოფებული ჯგუფების გადაბირება შეძლეს. აკაკი ხვდება, რომ საქმე დასწრებაზეა. ამიტომ მაშინ უკვე გარექართველებშიც პოპულარული დიდი მგოსანი ამ კუთხის შვილის პოეტ ხუსეინ-ხაბაზის დახმარებით არალეგალურად ჩადის აჭარაში და ერთგვარ პროპაგანდისტულ მუშაობას ეწევა. 1875 წლიდან აკაკი ხშირად გადადის საზღვარზე და აჩანყებულების თავკაცებს ხვდება. ერთგან იგი გულისტკივილით წერს ამ დიდ ეროვნულ საქმეში ასევე თავდადებითა და თავგანწირვით ჩართულ

ნ. ნიკოლაძეს: „გუშინ ისეთი ამბავი მომივიდა, რომ ქობულეთში უნდა წავსულიყავი და ვერ მოვახერხე უფულობის გამო“ (ა. წერეთელი, 1963, გვ. 14).

მომდევნო წერილებში აკაკი იმასაც ახსიანებს, რომ შესაძლებელია მომავალში ნ. ნიკოლაძეს ვერ დაუკავშირდეს. ხუმრობით დასძენს, რომ საპატიმრო ელოდება თავისი არალეგალური საქმიანობისთვის. აკაკის განსაკუთრებული სიანზღოვე აკავშირებდა ასევე უდიდეს ქართველ პატრიოტ გრიგოლ გურიელთან. გრიგოლ გურიელი და მისი ოჯახი დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა აჭარის მოსახლეობაში, ამიტომაც რუსეთის ხელისუფლებამ გრიგოლ გურიელი ჯერ კორდონის უფროსად დანიშნა ამ მხარეში, ხოლო აჭარის შემოერთების შემდეგ მაზრის უფროსად. ქართული პრესა და აჭარის მოსახლეობა დიდი სიხარულით შეხვდა ამ ფაქტს, რამეთუ ახლადშემოერთებული კუთხის დაშინებულ ქართველობას იგი ერთადერთ ქომავად და იმედად ესახებოდა რუსი ჩინოვნიკების ძალმომრეობის დროს. იგი მართლაც ამ კუთხის ქართველთა უღალატო გულშემატკივარი იყო. „ბედად მაზრის უფროსად არის კაცი, რომელსაც მთელი ბათუმის ოლქის ქართველი თავის მფარველი ანგელოზსავით შესცქერის და რომლის ერთ სიტყვას მასზე, სხვის მთელ მოძღვრების წაკითხვაზე უფროსი გავლენა აქვს. ეს კაცი გახლავთ თ.გრ.დ. გურიელი“ (ი. ჭყონია, 1879). გრიგოლ გურიელმა იცოდა, როგორ ეთაყვანებოდა აჭარის მოსახლეობის დიდი ნაწილი აკაკის, ამიტომ დაბეჭდვით თხოვდა, ხშირად ჩასულიყო აჭარაში: „გრ. გურიელი საყვედურებით მხეთქავს: რატომ არ მოდიხარ? მამა ჩამოვიყვანე, მაგრამ ვერ გამომადგაო“ („მნათობი“, 1965, №6, გვ. 167).

აკაკისა და მრავალი ქართველი მამულიშვილის დაუცხრომელი ღვაწლი მსოფლიო პოლიტიკური მოვლენების იღბლიანი თანხვედრილობის წყალობით წარმატებით დაგვირგვინდა: „...ომმა ამდენი ხნის დაშორებული ძმები ისევ შეგვყარა...“ (ი. ჭავჭავაძე, „ივერია“, 1879, იანვარი). ამრიგად, აკაკი წერეთელმა თავისი და მომდევნო თაობის ყველა ქართველს აჩვენა, თუ როგორ უნდა ემსახუროს ხალხსა და ქვეყანას.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ახალი ქართული ლიტერატურის საკითხები, ტ. 3, თბ., 1972.
გაზ. „დროება“, 1873, №9; 1877, №43.
გაზ. „ივერია“, 1879, იანვარი.
შ. მეგრელიძე, 1963 - შ. მეგრელიძე, სამხრეთ საქართველოს ისტორიიდან, თბ., 1963.
ჟურნ. „მნათობი“, 1965, №6.
ნ. ნიკოლაძე, 1875 - ნ. ნიკოლაძე, ქარიშხლის წინ, „თბილისის ვესტნიკი“, 1875.
ა. წერეთელი, 1874 - ა. წერეთელი, უკეთესი დღეების მოლოდინში, „თბილისის ვესტნიკი“, 1874, №16.
ა. წერეთელი, 1874 - ა. წერეთელი, მოულოდნელი ყინვა, „თბილისის ვესტნიკი“, 1874, №25.
ა. წერეთელი, 1874 - ა. წერეთელი, კვაკენბერგის პასუხად, „თბილისის ვესტნიკი“, 1874, №61.

ა. წერეთელი, 1875 - ა. წერეთელი, ბათუმი 17 სექტემბერს, გაზ. „ღრობა“, 1875, №109.

ა. წერეთელი, 1963 - ა. წერეთელი, თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. XV, თბ., 1963.

ი. ჭყონია, 1879 - ი. ჭყონია, ხმა ბათუმიდან, გაზ. „ივერია“, 1879, №4.

LUKA DVALISHVILI

AKAKI TSERETELI AND THE PROBLEM OF REUNION OF ACHARA TO GEORGIA

In the second half of the 19th century the problems amassed to Georgia, as a colonized country. Owing to the degenerated and irresponsible rulers and historical ill-fates national vital impulses had considerably been weakened by that period. In such a time of a people's history a particular role can be played by a distinguished man of a country who is looked upon as a paragon of virtues, the man who is capable of assuming his patriotic duty and fulfilling his obligation faultlessly in the service to his people. Akaki Tsereteli personifies the kind of a public man.

In the 70s of the 19th century prior to and during the Russo-Turkish war A.Tsereteli, a famous poet of Georgia, several times crossed the borders of Achara illegally, the province of Georgia annexed to Turkey at that time. The poet enjoyed great respect among the local population and he carried out explanatory works to wake patriotism among the Georgians of Achara. Among some other sincere patriots of Georgia Akaki Tsereteli accomplished great mission to bring back the Acharan Georgians to the national space without complications.